

CZU: 376.1.091(498)

DOI: 10.36120/2587-3636.v34i4.98-104

DE LA EDUCAȚIA INTEGRATĂ LA EDUCAȚIA INCLUZIVĂ – EVOLUȚIA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL PREUNIVERSITAR

Mădălina MIȘCALENCU, drd.

<https://orcid.org/0000-0002-9584-4171>

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. Educația integrată și educația incluzivă sunt două concepte importante în domeniul educației, cu abordări și scopuri diferite. Diferența între cele două concepte constă în faptul că educația integrată implică o adaptare a copiilor cu nevoi speciale la mediul școlar, în timp ce educația incluzivă implică adaptarea mediului educațional pentru a satisface nevoile tuturor copiilor. În ultimii anii, în sistemele de învățământ, s-a pus accentul tot mai mult pe educația incluzivă, deoarece promovează egalitatea și echitatea. Scopul educației incluzive este să creeze școli deschise tuturor copiilor din comunitate care să promoveze diversitatea și să elimine orice formă de discriminare.

Cuvinte-cheie: educație integrată, educație incluzivă, elevi cu CES.

FROM INTEGRATED EDUCATION TO INCLUSIVE EDUCATION – THE EVOLUTION IN PRE-UNIVERSITY EDUCATION

Abstract. Integrated education and inclusive education are two important concepts in the field of education with different approaches and goals. The difference between the concepts is that integrated education involves adapting children with special needs to the school environment, while inclusive education involves adapting the educational environment to meet the needs of all children. In recent years, education systems have increasingly focused on inclusive education, as it promotes equality and equity. The goal of inclusive education is to create schools open to all children in the community that promote diversity and eliminate all forms of discrimination.

Keywords: integrated education, inclusive education, students with CES.

Evoluția socială din ultimii ani a adus în prim plan ideea de diversitate umană, unitate în diversitate, educație pentru diversitate, și valorizarea diversității. În acest context, la nivelul politicilor educaționale, sunt promovate noi principii precum: *accesul la educație pentru toți copiii și egalizarea șanselor la educație* tuturor categoriilor de beneficiari, conform prevederilor Declarației Drepturilor Copilului [1, p. 1]. Cu toate acestea educația oferită elevilor cu nevoi speciale/dizabilități va suporta transformări în decursul anilor, trecând de la educația integrată la cea incluzivă.

Nevoia de adaptare a strategiilor didactice, dar și a stilurilor de învățare astfel încât să răspundă nevoilor individuale ale elevilor, va duce la apariția ideii de **educație integrată**. Integrarea copiilor cu cerințe educative speciale reprezintă procesul de includere al acestora în școlile obișnuite, fie prin organizarea unei clase speciale în școala de masă, fie prin includerea individuală a elevilor în clasa obișnuită. Unitatea școlară pune la dispoziția copilului cu cerințe educative speciale resursele materiale și umane de care dispune pentru a compensa eventualele dificultăți sau deficiențe. În activitățile

instructiv-educative intervenția cadrului didactic este focalizată pe elev. Examinarea elevului este făcută de specialiști, în vederea stabilirii unui diagnostic corect pentru a putea plasa în programe de intervenție adecvate. În educația integrată se pune accentul pe nevoile „copiilor speciali” pentru a putea beneficia de intervenție specializată și suport formal. Fiind văzută ca un pas important în integrarea socială a tinerilor cu nevoi speciale, pe parcursul anilor de studii, elevii din școala obișnuită sunt informați despre problemele și nevoile persoanelor cu dizabilități, dar și despre potențialul limitat de relaționare și participare la viața comunității al acestora [2, p. 9].

Cu toate aceste măsuri de recuperare a tinerilor cu nevoi speciale, educația integrată a avut câteva limitări semnificative:

1. **Izolarea socială:** modelul bazat pe integrarea elevilor în clase separate din școala obișnuită, a dus la adâncirea diferențelor dintre clasele obișnuite și clasa specială. Elevii cu cerințe speciale interacționau cu elevii normali doar în timpul pauzelor sau în timpul activităților extrașcolare, timp insuficient pentru a putea crea o legătură între cele două grupuri de elevi. De cele mai multe ori apăreau conflicte sau atitudini care accentuau discriminarea și izolarea acestor elevi [3, p. 333].
2. **Stigmatizarea:** abordarea diferențiată a procesului de educație și instrucție din școală, precum și acordarea unor facilități pentru accesul și participarea elevilor cu nevoi speciale la serviciile oferite de comunitate, au contribuit la formarea unor opinii greșite, acelea că sunt „diferiți”, „inferiori”, „inutili” etc.

Educația incluzivă a reprezentat un pas important în direcția promovării egalității șanselor și accesului la educație al tuturor copiilor. Procesul de incluziune presupune „focalizarea intervenției pe clasă, examinarea copilului de către cadrele didactice și realizarea, în urma colaborării factorilor implicați în procesul instructiv-educativ, a unui plan ce presupune rezolvarea problemelor și crearea unui mediu propice dezvoltării acestuia” [2, p. 8].

Incluziunea vizează acceptarea în cadrul școlii obișnuite a tuturor copiilor din comunitatea respectivă, indiferent de mediul social din care provin, dizabilitate, etnie, orientare religioasă etc. Totodată presupune respectarea drepturilor tuturor copiilor prin adaptarea resurselor școlii pentru a veni în sprijinul acestora cu suport informal, material, dar și cu personal didactic specializat. Beneficiile oferite de educația incluzivă sunt:

- **Integrarea socială:** într-o școală incluzivă elevii cu nevoi speciale au posibilitatea de a interacționa și colabora cu colegii lor mult mai ușor. În acest sens, abilitățile de comunicare sunt esențiale în educația incluzivă, deoarece cadrele didactice trebuie să poată crea un mediu confortabil în care fiecare să își poată împărtăși ideile și preocupările. Comunicarea trebuie să fie deschisă bazată pe un dialog civilizat și eficient cu toți elevii, în special cu elevii cu deficiențe, cu părinții și cadrele didactice. Totodată profesorii trebuie să colaboreze cu diferiți specialiști în

domeniul educației speciale pentru a oferi un suport adecvat elevilor cu nevoi speciale.

- **Autodezvoltarea:** elevii cu nevoi speciale învață într-un mediu care îi ajută să se dezvolte social și profesional.

Într-o școală în care există copii cu cerințe speciale putem vorbi de ambele fenomene, atât cel de integrare, cât și cel de incluziune. Pentru a răspunde necesităților vieții sociale, școala trebuie să ofere servicii educaționale diverse, atractive și adaptate nevoilor elevilor. Despre aceeași ofertă de servicii putem vorbi și în cazul educației integrate.

Tranziția de la educația integrată la educația incluzivă s-a făcut datorită contribuției unor factori de natură legislativă, socio-culturali și politici.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată în 1948, prevede la art. 26, alin. (1), „Orice persoană are dreptul la educație”. Acest drept a fost ulterior reafirmat în toate documentele internaționale care promovau dreptul la educație [4, p. 5]. Cu timpul, domeniul de aplicare al acceptabilității tuturor copiilor la educație a fost extins și la persoanele cu cerințe speciale.

La Salamanca, în 1994, a fost adoptată pentru prima dată viziunea asupra educației incluzive, făcându-se, totodată, recomandări asupra educației oferite persoanelor cu cerințe speciale „școlile trebuie să includă în procesul de învățământ toți copiii, indiferent de condițiile fizice, intelectuale, sociale, emoționale, lingvistice sau de altă natură ale acestora” (direcții de acțiune, introducere, 3) [5, p. 1].

Recomandările asupra educației incluzive făcute la Salamanca au rămas ca puncte de referință pentru UNESCO și întreaga comunitate internațională, în perioada care a urmat. Politicile și strategiile educaționale au adoptat și susținut la nivel internațional practicile educaționale bazate pe incluziune. Sistemele educaționale europene și internaționale au creat condițiile necesare incluziunii. Incluziunea școlară a fost posibilă, la început, prin intermediul unor programe/proiecte implementate în parteneriatul școală-comunitate. În cadrul acestor proiecte s-au realizat studii de cercetare care au înregistrat rezultatele evaluărilor și care au trasat concluzii și recomandări cu privire la procesul de incluziune școlară.

Începând cu a doua jumătate a anilor '90 Guvernul României a inițiat o serie de documente legislative în acord cu documentele-cheie elaborate la nivel internațional privind educația copiilor cu nevoi speciale. Măsurile legislative adoptate cuprindeau secțiuni precum: integrarea și incluziunea elevilor cu dizabilități, înlăturarea barierelor și rezolvarea problemelor incluziunii și echității în educație, dar și formarea cadrelor didactice pentru a răspunde nevoilor de integrare ale elevilor.

Elevii cu CES/dizabilități din România au acces la diferite forme de educație și pot fi înscriși, în funcție de gradul de dizabilitate, în sistemul de învățământ special sau în sistemul de învățământ de masă. Ca rezultat al politicii Ministerului Educației și

Cercetării de integrare în școlile obișnuite a elevilor cu deficiențe, începând cu anul 1999, numărul copiilor din școlile speciale a scăzut anual, iar numărul copiilor integrați în învățământul de masă a crescut. În anul școlar 1999-2000 în școlile speciale erau înscriși 53.446 de copii, iar în școlile de masă erau înscriși 1.076 elevi cu deficiențe, în decursul a trei ani valorile s-au modificat considerabil astfel, în anul școlar 2002-2003, în școlile speciale erau 27.359 elevi, iar în școlile obișnuite numărul elevilor cu dizabilități a ajuns la 11.493 [6, p. 28].

Participarea elevilor cu CES/dizabilități la activitățile școlare și extrașcolare din școlile de masă va crește și în următorii ani, ajungând în anul școlar 2013-2014, la 32.060 elevi, iar în învățământul special la un număr de 19.735 elevi [7, p. 28].

Scăderea populației școlare după anul 2018, va modifica semnificativ numărul elevilor înscriși în învățământul preuniversitar, cu toate acestea, rata de integrare a elevilor cu nevoi speciale/dizabilități în învățământul de masă se va menține ridicată față de învățământul special. Astfel în anul școlar 2019-2020 au fost integrați un număr de 43.910 elevi cu CES/dizabilități în unitățile de masă și un număr de 24.922 elevi au fost cuprinși în învățământul special [8, p. 86].

Deși procesul de incluziune al elevilor cu CES/dizabilități în învățământul de masă a cunoscut o evoluție considerabilă după 1999, cu toate acestea există blocaje în crearea unui mediu fizic, educațional, profesional și social incluziv. O astfel de situație a fost identificată și prezentată în cadrul Proiectului ASCED – *Întărirea capacității asociațiilor persoanelor cu dizabilități din Europa Centrală și de Est*, care s-a desfășurat în România, în perioada iunie-decembrie 2022, cu participarea activă a Consiliului Național al Dizabilității și al Asociației REININCO din România. Proiectul a cuprins o cercetare asupra educației, pregătirii profesionale și vieții sociale a tinerilor cu dizabilități. Chestionarul, aplicat unui număr de 193 de respondenți, dar și focus-grupurile și interviurile individuale au reprezentat tehnici și instrumente de cercetare, prin intermediul cărora au fost prezentate experiențele grupului țintă. În cadrul proiectului s-au organizat și sesiuni de formare desfășurate în trei orașe (București, Ploiești și Botoșani), la care au participat 32 de tineri cu dizabilități, 10 părinți ai acestora și 22 de profesioniști, care au adus în discuție problemele legate de barierele legislative și atitudinale cu care se confruntă tinerii cu dizabilități, precum și dorința lor de a munci. În cazul integrării școlare, barierele cu care s-au confruntat tinerii au fost de ordin fizic, dar și de atitudine și mentalitate. Atitudinea discriminatorie față de acești tineri s-a manifestat prin refuzul profesorilor de a lucra cu persoane cu deficiențe, dar și din dezinteresul conducerii unităților școlare de a organiza și adapta spațiile de desfășurare a cursurilor (a fost dat un exemplu în care sălile de clasă, dintr-o școală, în care erau integrați tineri cu dizabilități, se găseau la etaj, iar lipsa unui lift, făcea imposibil accesul în aceste săli). Aceleași bariere au fost întâlnite și în cazul tinerilor care au încercat să se angajeze, majoritatea

fiind respinși încă de la primele etape ale procesului de angajare, pe motiv că nu pot face față job-ului.

În urma acestor studii s-a oferit o nouă perspectivă asupra conceptului de dizabilitate. Aceasta trebuie văzută ca un fapt social și nu ca o problemă personală a persoanei cu dizabilități. Dreptul acestor persoane la integrare școlară, profesională și socială trebuie respectat [9].

Și în Republica Moldova s-au derulat proiecte care au urmărit crearea unui mediu incluziv pentru categoriile vulnerabile ale societății, prin schimbări produse la nivelul sistemelor: legislativ, de învățământ și comportamental. Integrarea elevilor cu dizabilități în sistemul de învățământ obișnuit a reprezentat o provocare pentru elevi și părinți, dar și pentru cadrele didactice din școlile care trebuiau să primească acești elevi.

Rapoartele întocmite pe baza studiilor efectuate, au avut ca scop să identifice problemele cu care se confruntă Republica Moldova în procesul de transformare al societății privind incluziunea persoanelor cu nevoi speciale.

Un astfel de raport care a identificat deficiențele cu care se confruntă Republica Moldova în procesul de atingere a standardelor internaționale și europene privind egalitatea de șanse pentru dezvoltarea unei societăți echitabile, a fost întocmit în cadrul Proiectului comun al Consiliului Europei și Uniunii Europene „Suținerea eforturilor naționale privind prevenirea și combaterea discriminării în Moldova”, la solicitarea Consiliului Europei [10, p. 5]. Studiile au arătat că Republica Moldova a făcut progrese mari în reformarea sistemului de învățământ pentru educația incluzivă. Acest fapt este dovedit prin creșterea numărului elevilor cu dizabilități integrați în școlile obișnuite, dar și prin măsurile luate pentru pregătirea inițială și continuă a cadrelor didactice pentru educația incluzivă. Cu toate acestea, în mediul școlar se înregistrează numeroase exemple de excludere a copiilor cu dizabilități și a celor cu origini etnice, ceea ce duce la descurajarea acestora de a mai frecventa școala, mulți dintre ei abandonând sistemul de învățământul după nivelul primar.

Incluziunea elevilor cu dizabilități în școlile normale a dus la diminuarea numărului acestora în școlile speciale. În anul școlar 2015-2016 au fost înscriși în școlile obișnuite un număr de 10.000 de elevi cu dizabilități și nevoi speciale, iar numărul acestor copii înscriși în școlile obișnuite a continuat să crească în anii următori [11, p. 54].

Numărul elevilor înscriși în școlile obișnuite a continuat să crească și în anii următori, astfel în anul școlar 2019-2020 au fost integrați în școlile obișnuite un număr de aproximativ 7.000 de copii cu nevoi speciale și 1.500 cu dizabilități, iar în școlile pentru copii cu deficiențe fizice și intelectuale, au fost înscriși aproximativ 627 elevi [11, p. 55].

Raportat la numărul total al elevilor cu deficiențe și nevoi speciale înscriși în învățământul obișnuit, se constată o scădere a numărului acestora față de anul școlar 2015-2016, dar această scădere este cauzată de scăderea populației totale în Republica Moldova, precum și a ratei ridicate a emigrării. Calculul ratei de integrare a elevilor cu

deficiențe și nevoi speciale în școlile obișnuite este făcut la numărul total al populației din Republica Moldova.

Recomandările făcute în urma studiilor și cercetărilor privind educația incluzivă vizează aspecte precum: revizuirea legislației în vederea respectării depline a standardelor internaționale și europene, accesibilitatea și asigurarea unei acomodări rezonabile prin eliminarea tuturor barierelor care împiedică accesul copiilor cu dizabilități la sistemul educațional, formarea inițială și continuă a cadrelor didactice privind diversitatea, dialogul intercultural și educația incluzivă. Demersurile făcute pentru a îndeplini acest ultim aspect, cel al formării inițiale și continue a cadrelor didactice, se vor concretiza prin modificări legislative în domeniul educației. Ordinul Ministerului Educației nr. 125 din 07.03.2012 a pus în aplicare unitatea de Curs universitar „Educație incluzivă”, ca parte componentă obligatorie a modulului psihopedagogic-standard de stat în formarea inițială a cadrelor didactice [12, p. 11].

În perioada aprilie-iunie 2016, conform Dispoziției Ministerului Educației nr. 141 din 04.04.2016, s-au analizat rezultatele implementării Cursului „Educație incluzivă” și a formării inițiale în universități. Concluziile rezultate în urma acestei analize au făcut referire la necesitatea revizuirii/actualizării conținutului cursului și extinderea părții practice, aplicative a acestuia. Ordinul Ministerului Educației nr. 108/02.03.2017 a aprobat Planul de activități și a constituit grupul de lucru pentru actualizarea cursului [12, p. 11].

Educația incluzivă poate aduce beneficii atât elevilor cu nevoi speciale, cât și celorlalți elevi. Elevilor cu nevoi speciale li se asigură condiții de educație corespunzătoare, drepturi, responsabilități și posibilități de acces la serviciile educaționale ca și celorlalți beneficiari ai comunității școlare, în scopul dezvoltării și valorificării optime a potențialului de care acești elevi dispun. Putem spune că educația incluzivă oferă elevilor cu nevoi speciale/dizabilități șansa de a desfășura activități într-un mod similar sau apropiat cu al celorlalți elevi.

Tranziția de la educația integrată la educația incluzivă reprezintă o îmbunătățire a sistemelor de învățământ la nivel național și internațional, deoarece educația incluzivă nu este doar o modalitate de a oferi oportunități egale pentru educație, ci și de a promova o societate mai tolerantă care acceptă diversitatea. Implementarea cu succes a educației incluzive necesită resurse adecvate, formare continuă a cadrelor didactice, dar și disponibilitatea societății pentru a accepta și susține incluziunea în educație.

Bibliografie

1. Declarația Drepturilor Copilului. Proclamată prin rezoluția 1386 (XIV) a Adunării Generale din 20 noiembrie 1959, Principiul nr. 7. <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/32/327ef3da-c4d0-4fff-9f76-8cbcd20fa8c1.pdf> (vizitat 13.09.2023).

2. GHERGUȚ, A. *Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale. Strategii de educație integrată*. Iași: Polirom, 2001.
3. GHERGUȚ, A. *Sinteze de psihopedagogie specială. Ghid pentru concursuri și examene de obținere a gradelor didactice, ediția a III-a*. București: Polirom, 2013.
4. Declarația Universală a Drepturilor Omului. https://irido.ro/irido/pdf/078_ro.pdf (vizitat 18.09.2023).
5. Conferința Națională Parteneriatul Educațional Școală-Familie, exemple de bună practică incluzivă în școala românească. București, 14.06.2014. <https://www.renincor.ro/images/Declaratia%20de%20la%20Salamanca.pdf>, (vizitat 19.09.2023)
6. Organizația Pentru Cooperare Economică și Dezvoltare, Politici în educație pentru elevii în situație de risc și pentru cei cu dizabilități din europa de sud est. România, 2007. <https://www.oecd.org/countries/romania/38614298.pdf> (vizitat 13.09.2023)
7. COSTACHE, L. ș.a. *Educație pentru toți și pentru fiecare. Accesul și participarea la educație a copiilor cu dizabilități și/sau CES din școlile participante la Campania UNICEF Hai la școală!* București, 2015. https://www.ise.ro/wp-content/uploads/2017/11/Educatia-pentru-toti-si-pentru-fiecare_2015.pdf (vizitat 12.09.2023)
8. Ministerul Educației. Raport privind starea învățământului preuniversitar din România 2019–2020. https://www.edu.ro/sites/default/files/fi%C8%99iere/Minister/2020/Transparenta/Stare%20invatamant/Stare%20preuniversitar_rev_5.07.2021.pdf (vizitat 01.09.2023).
9. Proiectul ASCED. Tinerii cu dizabilități sunt AICI, ACUM, <https://www.renincor.ro/index.php/component/content/article/23-evenimente/153-proiectul-ascend-tinerii-cu-dizabilitati-sunt-aici-acum> (vizitat 19.09.2023)
10. Studiu privind educația incluzivă în Europa și în Republica Moldova: acomodarea rezonabilă, accesul la educație și nediscriminarea, în cadrul Proiectul comun al Uniunii Europene și Consiliului Europei *Susținerea eforturilor naționale în prevenirea și combaterea discriminării în Republica Moldova*, parte a programului Parteneriat pentru Buna Guvernare. Chișinău, 2018. <https://rm.coe.int/studiu-privind-educatia-incluziva/1680932032> (vizitat 18.09.2023).
11. SANDU, V. ș.a. *Analiza situației copiilor și adolescenților din Moldova*. Viena, 14 ianuarie 2022. <https://www.unicef.org/moldova/media/8356/file/Analiza%20situa%C8%9Biei%20copiilor%20%C8%99i%20adolescen%C8%9Bilor%20din%20Republica%20Moldova.pdf> (vizitat 18.09.2023)
12. VERA, B. ș.a. *Educație incluzivă: Unitate de curs*. MECC al RM, Ediție revizuită și completată. ISBN 978-9975-87-298-0. Chișinău: Tipografia „Bons Offices”, 2017. https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatie_incluziva_final.pdf (vizitat 18.03.2023).